

FLORIN ȘINDRILARU

LA FRONTIERELE ADEVĂRULUI

ALEGORIE ȘI SIMBOL ÎN PROZA LUI

ION COJA

NOTE DE LECTURĂ, ESEURI, COMENTARII

CUPRINS

ÎN LOC DE INTRODUCERE:	
PASUL LATERAL	5
ION COJA ȘI TEORIA CRIMEI PERFECTE SAU DESPRE SACRIFICIU	
ÎN ACTUL CREAȚIEI	7
MESIANISMUL DINAINTEA GHILOTINEI	33
LA FRONTIERELE ADEVĂRULUI SAU CÂND E SĂ MORI TÂRZIU, CU DREPTATEA ÎN BRAȚE..	51
ÎN LOC DE CONCLUZII:	
TEXT ȘI CONSTRUCȚIE SUBTERANĂ	141

ION COJA ȘI TEORIA CRIMEI PERFECTE

SAU

DESPRE SACRIFICIU ÎN ACTUL CREAȚIEI

(„Carnaval la Constanța”, București, Editura „Cartea Românească”, 1978)

PRELUDII. O CRIMĂ ESTETICĂ. Domnul Vasile Neacșu s-a decis de câțva timp să-și omoare nevasta. Crima este absolut necesară. Și totul va decurge perfect: o va duce, pe salteaua pneumatică, în largul mai puțin adânc al mării, și acolo va scoate țumburușul de la saltea, soția se va îneca, iar el va simula încercarea de a o salva de la înec. Apoi, cu ea moartă în brațe, va merge printre șirurile de spectatori uluiți, deplângând soarta crudă a femeii. Crima trebuia să provoace suferință înaltă, impunătoare: „... atunci când ridicând-o din ape ar fi purtat-o pe brațe cu o față senin îndurerată, ducând-o ca pe o salcie atârându-i lung părul bogat și brațele, despletite până la pământ.”... O Ofelie modernă... Gândește în acest sens toate mișcările, toate amănuntele, nimic nu-i va scăpa din vedere. Esențial: „n-o va omori, ci numai n-o va putea salva”.
Va fi o crimă estetică!!!

Sile își iubește nevasta. Când ea se taie la deget și face septicemie, o îngrijește stând permanent în spital lângă ea, donându-i din sângele său. Veghează „ca un strigoii” la căpătâiul ei. Când o ține în brațe, o numește Brunhilde... Asta îi dă putere. „Și miracolul, în care doctorii nicio clipă nu crezuseră, se petrecu. Încet, încet, ea își revenea și odată cu ea și domnul Neacșu, ca alți Orfeu și Euridice”.

În convalescență merg la munte. Două săptămâni de mare iubire. „Ea se refăcea văzând cu ochii, spre bucuria și mulțumirea domnului Neacșu, căruia, **pentru prima oară** (s.m.), nevastă-sa îi păru chiar frumoasă, uneori. Mai ales când făceau dragoste.”

La întoarcerea de la munte, în magazinul „Unirea” din București domnul Neacșu vede salteaua roșie. Pe saltea – un manechin. Semăna leit cu Brunhilde din visele lui: „...ea, Brunhilde, pe care el n-o văzuse niciodată, ci și-o închipuise, dar numai atât!”. Da, Brunhilde din vise și din romanul la care scria de mult timp, în care va realiza ceea ce-și dorește: „Crimă de dragul crimei, nu?”. Adică **crima perfectă**. Căci „primul său gând, cu totul nevinovat, a fost la un roman polițist, să-l scrie, cu acest subiect”.

Apoi, „totul este perfect gândit încă din roman”. Așa va face! Moartea ar fi o apoteoză. Să mori înecat în mare, cu tot cerul deschis asupra ta. Brunhilde, „da, ea merita, fără discuție! Și-și amintește înforat cu câtă plăcere scrisese, mai ales ultimele pagini, când ea... Dumnezeu, ce frumos a fost!”. Planul său e „o adevărată reabilitare a crimei!”. „Câte citise, din câte auzise, nimeni nu se mai înecase ca nevastă-sa. (...) Va fi, probabil, desigur, prima, singura crimă perfectă, fără cusur, din istorie”.

Cu certitudine, „cumpăratul saltelei ar fi însemnat trecerea la fapte” și (de)săvârșirea celor consemnate în romanul de care și uitase. Romanul în care „Brunhilde se lasă iubită, pierzându-se în dragoste ca-ntr-un somn din care știe că odată și odată nu se va mai trezi, și fiecare clipă de iubire parcă ar fi ultima, și ea moare mereu într-o moarte lungă, aproape tot romanul, până când el o înecă dându-i drumul în apele treierate de vânt și de soare...”. **Și** moartea va fi o poezie...

FICȚIUNE ROMANESCĂ. Ajunși acasă, la Constanța, domnul Neacșu și soția își reiau reprizele de plajă și de baie. Dar Sile rămâne îndelung conectat la celălalt univers căruia îi aparține: cel al ficțiunii românești.

E timpul să admitem și să întărim presupunerea că romanul lui Ion Coja încorporează un alt roman, scris de personajul principal. Ca atare, substanța narativă a unui roman se dezvoltă (și) într-un (celăl)alt, un univers ficțional include (și) un alt univers ficțional, care, în finalul prozei, va fi parte integrantă din cel de al treilea palier al ficțiunii românești.

Revenim la protagonistul romanului lui Ion Coja. Pe plajă sau acasă, Vasile Neacșu bea nemăsurat de mult, semn al unei tensiuni interioare atroce. În beție, confundă aseamănă suprapune imaginile celor două fapte feminine, o compară pe soție cu Brunhilde, eroina din romanul său: *„slăbită de boală, cu cearcăne mari, adânci, seamănă bine cu Brunhilde, parcă ar fi chiar ea, Brunhilde...”*. Iar la trezie se gândește la finalul romanului său: *„măine va cumpăra salteaua. Iar poimăine... Începând de poimăine va aștepta momentul potrivit... Îl va căuta, îl va provoca.”*. Acum caută locul propice săvârșirii crimei **în numele Creației autentice**. Consideră ideea de a-și ucide nevasta ca fiind *„ceva nemaipomenit! Neomenesc de frumoasă!”*. **Anticipând:** în plan simbolic, gestul homicid este echivalentul transgresării finale a Realului în Creație, a Existenței diurne, efemere, în Artă neperimantă, perpetuă. Ca în transă, la intrarea în magazinul de materiale sportive se împiedică de prag și e gata să cadă. Semn al destinului? Apoi, la coadă pentru salteaua pneumatică stând, este furat de un hoț. Mare tămbălău mare. Derizoriul, faptul banal de viață ia locul unor evenimente importante pentru personaj, capitale. Și Sile e spectator năuc la spectacolul prinderii hoțului. Ca în transă, cumpără ceva chiar la ora închiderii magazinului. Și *„după câteva zeci de metri se dumiri că ducea sub braț sfârșitul începuse... Și începuse prost.”*.

Romanul din roman, cel pe care l-a conceput Vasile Neacșu, are titlul „Serbările mării”. E un „roman bun, o știe prea bine! Dar nu asta, ci întrebarea pe care, citind romanul și biografia sa, și-o vor pune cu toții: Neacșu Vasile și-a omorât soția ori a fost numai un accident? Căci abia romanul va ridica această întrebare!”. Da, gândește nepublicatul autor.

„Asta dramă! Da! Așa merg la fix, romanul și... chestia asta! **Se fac una pe altul chiar celebre ...**”. (s.m.). Enigmatică crimă (*crimă sau accident?*) va deveni astfel un fel de prelungire a romanului **întru cucerirea celebrității**. „De roman, unul, e sigur că nu se putea să nu-l scrie... La fel și ... *accidentul*.”.

BRUNHILDE CITEȘTE ROMAN. Din pură întâmplare, romanul-manuscris al protagonistului este găsit de soția sa care, uimită, îl citește cu pasiune, așa cum ea, cu aceeași pasiune, urmărește și zarva veselă de afară, căci la Constanța începuse tradiționalul carnaval al verii. Romanul-manuscris al lui Sile o acaparează însă tot mai mult. Pașnică, gospodină deocamdată, crede că Sile a cumpărat salteaua „*să nu i se întâmple și ei ca Brunhilde...*”. Treptat însă, soția se apropie, mental și sentimental, de Brunhilde, eroina din roman a lui Sile: până la contopire, până la identificare. Și, în timp ce autorul are „*crize de frică inexplicabilă*”, soția se substituie echivalent reginei-fecioare a Islandei: „*Brunhilde, da, adică ea, iar părul lung și blond, eh, blond, de unde, că al ei e negru și luat de valuri calm curgând în apa grea flutura ușor ca-ntr-un vâzduh, de jad și chemând-o, ademenind-o de lungi pletele-i blonde în voie răsfirându-se, întreagă sorbind-o cu totul o vrea mai, mai înlăuntrul acestui spațiu nou univers peste care salteaua se unduia neștiutoare...*” (un prozopoem de excepție, cum se găsesc **încă** în aceste pagini ademenitoare și superior înșelătoare). Iar Sile își re-descoperă soția în frumusețea ei. Când aceasta iese din baie, după momente de frenetică împreunare, statuaritatea-i în mers e fascinantă și acaparatoare: „*de parcă ea ar ieși din baie acum, iat-o, la fel și merge, vine spre el, mers de statuie, în diagonală camera, trece pe sub lumina din tavan și umbrele se schimbă, proporțiile-s altele acum, împingând spre el prova înaltă a bustului ei plin de slava năvalei ce dintr-o dată crescând în el se face mână rășchirată de faun*”. Împreunări de fauni cu naiade ademenitoare... Căci se produce acum **și** în mintea lui Sile o **suprapunere** de imagini/trupuri/ dorințe soție-Brunhilde: „*Dar ce bine semănau? De ce? Cum*

oare se întâmplase? Da, da! El era, nicio îndoială. Și de multe ori cu ea în pat, în brațe cu ea chiar sau ori iubind-o, el se gândise la altul, la trupul acela și o iubise pe nevastă-sa cu el în brațe, dar fără să știe, visând năuc la ceea ce aieveau se și întâmpla...". Soția preia, în imaginația febrilă și nestatornică a protagonistului, frumusețea de walkirie și legendaritatea Brunhildei.

Însă obsesia **crimei perfecte** nu-i dă pace autorului, cum nu-i dă pace nici soției, ce trece de asemenea prin stări contradictorii, nemaiavute până atunci. Își aduce aminte de romanul lui Sile, citit fără știrea lui. Nu e sigură de finalul acestuia... parcă Brunhilde se îneacă, deși el încearcă disperat s-o salveze.

REALITATE, CREAȚIE, FICȚIUNE. O tehnică narativă abordată cu abilitate superioară de către Ion Coja este quasi-permanentă suprapunere a palierelor epice și/ sau a celor de tip existențial. Realitatea (romanescă) interferează cu ficțiunea, creându-se astfel conexiuni și confuzii de planuri, evenimente, personaje. Realitate-Creație, Real-Ficțional etc. sunt relații care, prin interferare, se permanentizează, se completează reciproc. Îndeosebi soția lui Sile suferă un proces accentuat de desprindere de propria-i personalitate pentru a se încorpora/ regăsi într-o identitate feminină semblabilă. Treptat, sub influența cărții-manuscris, își construiește convingerea (proces inconștient, desigur) că **ea** este adevărata Brunhilde. Simptomele traversării, ale schimbării de personalitate, se manifestaseră mai de mult, dar modul de a gândi, de a interpreta elementele „cazului” din romanul-manuscris al soțului este la început **încă** al personajului obișnuit, lector cuminte și sentimental care suferă pentru „*biata Brunhilde*”, pentru „*săraca*”, pe care autorul „*de ce o fi... înecat-o?*”. Personajul feminin are apoi revelația noii și adevăratei (în plan ficțional) sale personalități: „*Da, dar ea trăiește! Ea, cea adevărată!... Sau poate că trăiește numai așa... Cum adică numai așa?... Chiar!... Și i se pare că aici ar fi ceva de înțeles și care îi scapă. Ceva foarte important... Deci în roman ea moare, înecată. Iar în realitate ea e încă*

*vie... Teafără! Cum adică încă? Încă! De ce s-a gândit așa, cu încă?... Iar totul s-a și întâmplat ca-n roman? De-aia e sfârșitul atât de trist?... Că de-ar fi după capul lui Sile, bun și bleg cum e el, n-ar fi... Nu, nu și-a putut el imagina cum că ea să se înece, nu! ci e fapt ăsta, adevărat! Așa a fost! Și totuși ea-i foarte vie! Care ea?... Eh, doar despre ea e vorba în roman, asta i-a fost foarte clar!... Și-o fi dat și el seama! Sau poate nu?... Dar și atunci, de ce a omorât-o dacă a fost altcineva? Pentru că așa s-a întâmplat? Cui? Ei sau celeilalte? Ei nu! Și cealaltă? Cine să fie? N-are cine să fie! Știe bine că altcineva nu poate fi decât ea, de vreme ce bărbatul din roman e Sile, își zice și pe nume, Vasile, asta e deasupra oricărei îndoieli, chiar dacă se face el înalt și slab, cu fața uscată și nu mai știe ce alte aiureli de-ale lui Sile. Sile!" (s.m.). E un pasaj antologic, cu momente unice de translare a personalității până la trecerea definitivă a personajului feminin într-o altă ipostază (feminină). Este **esența** trecerii Vieții în Creație, **provocând Alegoria**. Dar, mai ales, textul sugerează/semnifică înfiriparea și apoi dezvoltarea treptată în conștiința soției lui Sile a senzației că **ea însăși poate determina și domina Creația** în tot procesul ei evolutiv. Un *dat*, un *fatum* intuitiv îi dictează acum, încă neclar, dar persistent, **necesitatea împlinirii prin Creație**. Creația cere sacrificiu, și Elvira este pe cale nu numai de a-l accepta, ci chiar de a-l impune. Personajul se pregătește să dicteze autorului, să și-l subordoneze. Dezvoltată deocamdată ca o temă colaterală, ea va fi regăsită, accentuată, în ultima parte a romanului: aceea a raportului personaj-autor.*

VIATĂ, CREAȚIE, ALEGORIE, SIMBOL: NAȘTEREA OPEREI.

În ziua următoare de plajă, printre momentele de amor nebun („când se împlinește de el parcă-i ea el, se zguduie tot, ca altădată ea, stăpână acum, pe amândoi, trece dintr-unul în altul după cum i-ar plăcea, acum ea înfiorându-se toată, Dumnezeuule, chiar de parcă ea ar fi amândoi, așa simte amândouă plăcerile, parcă ar fi totul în gând, în gândul ei, lui nu-i mai rămâne nimic, de ea apa mângâindu-se peste tot și iar părerea că se

ține pe sine în brațe...”) se produce și sfârșitul, dominat de un delir interior, al soției: „... și-și dă seama că tot timpul ăsta a fost așteptându-l să vadă ce-i face și-l așteptase fără gând de împotrivire chiar dacă... își adună toate puterile și de-atâta mai e în stare să se întoarcă după el alunecând de pe saltea și cu o mână rămasă agățată de saltea trăgând-o peste capul ei, nedumerită, ca un capac, greu chepeng, **iar strigătul ei întorcându-se smerit în sine** (s.m.) strivit de năvala apelor pline, căzute în ea și ridicând aerul sus și departe de gura ei căscată în zadar după el, matahala saltelei cer prăbușit peste ape, desființând aerul gonindu-l sus, cocoțat lângă soarele ce se mai vede puțin numai de jos, de pe prundul mării unde rămâne privindu-l însetată, în lumina tot mai puternică ce crește din ea. Strânge în mână o bucată de scoică, ascuțită, și e singurul lucru pe care-l mai vede în acest întuneric, ultima ei amintire, iar câteva picături de sânge din palmă ce-i curg zadarnice pierzându-se-n mare nici nu mai află de ele vreodată cineva. Nimeni.”

Descrierea trecerii soției-Elvira (prenumele îi este consemnat în text foarte târziu) în moarte și în Eternitate (prin Creație) este una dintre cele mai expresive pagini din proza românească pe tema **evanescenței** ca final iremediabil și apoteotic. O pagină în care simbolurile, alegoria, asaltează și aglomerează imaginația lectorului până la fascinație. Pentru că proza lui Coja nu e, cum s-ar da de înțeles, un roman al crimei perfecte decât în măsura în care aceasta este echivalentă cu Creația perfectă. E mai degrabă o proză despre **Nașterea Operei**, nemuritoare — dacă se poate. În acest sens, Elvira, ca și celelalte fături feminine (Carmen, Brunhilde — venite parcă spre ilustrare din *illo tempore* —, chiar banala Fifi), nu este, nu sunt atât o întrupare fizică, ci mai mult ipostaze ale feminității, halucinații devenite simbol, născute din credința în puterea și adevărul Creației. Creația cere Viață și Viața cere și urmează Creația. Elvira e o Galatee cu multe valențe metaforice colaterale, detectabile în comportamentul ei, nu numai o simplă întrupare de humă ce prinde viață de dragul creatorului. De ce vrea ea, soția, să se sacrifice? Sacrificiul e și o garanție a nemuririi

prin Creație, a încorporării în Ea, în Artă! Galateea mitică se naște din humă pentru ca, viețuind, să **și** răsplătească orgoliul artistului ce a întrupat-o și de care s-a îndrăgostit. Galateea lui Vasile Neacșu se sacrifică pentru sine, dar mai ales pentru Sile, creatorul ei, pentru a-i da astfel acestuia dreptul la Eternitate. Soția, ca personaj, e mai puternică și mai complicată (complexă) decât pare. Ea este și imaginea Vieții (cum se împreunează, cum îi place carnavalul, cum mănâncă ardei iuți — plăcerea realităților simple), e și Femeia care îi furnizează Creatorului ultima pagină, finalul romanului. Cum vom vedea.

UN SACRIFICIU RITUALIC. Sfârșitul nevestei-soției-Elvirei-Galateei este **sacrificial**. Ea își așteaptă ucigașul (sinonim cu artistul ce-o va eterniza prin Creație) „*fără gând de împotrivire*”, acceptă sacrificiul trăgându-și singură peste capul ei salteaua ca un chepeng, dar mai ales „**strigătul ei întorcându-se smerit în sine**” (s.m.), semn nu numai al acceptării, ci și al impunerii pseudo-crimei, devenită sacrificiu conștient. Și sacrificiul este primit în numele Creației, semnificate prin lumina ce crește din ea tot mai puternică, transmițând lumii „trecerea” (bucata de scoică ascuțită e cea menită să-i vestească existența, devenită de acum ecou), iar sângele-viața se scurge în mare, se disipează în efemeritatea vieții, trecând în Absolut: „**Nimeni**”. Apropierea și compararea cu un alt simbol sacrificial celebru din literatura noastră, cu Ana lui Manole, e desigur posibilă până la un punct. Soția lui Sile săvârșește un sacrificiu ritualic. Moartea ei este Eternizarea prin Creație, ilustrată în pagini exemplare.

Eroina dispare deci în mare, într-o apă neadâncă. O caută toți, toată ziua. Abia joi au găsit-o. Sună telefonul, dar protagonistul nu răspunde. Va suna de acum de multe ori. E legătura cu lumea, ca un ecou al străzii, pe care Vasile Neacșu încă îl refuză. Gândurile care îl bântuie sunt împărțite între realitatea autopsiei etc. și încercarea de a înțelege Adevărul vieții, interpus, împletit cu cel al Creației.

Evenimentele îl copleșesc psihic pe protagonist, gândurile nu-i oferă certitudini. Se întreabă „*de ce s-a grăbit să scoată căpăcelul de la ventil exact atunci când și-a dat seama că-i apa prea mică, numai până la gât?*” (s.m.). Atunci, e crimă sau sinucidere? Și imaginile, cele născute de febra Creației, îl trădează: „*Unde-i moarta cea frumoasă, cu alge în păr și plângând din ochii lui două lacrimi mari, mari... Plânge? Plânge...*”. Și altfel romanul ar fi fost creație, dar ar fi fost lipsit de seva realității, doar Realitatea provoacă și legitimează adevărata creație. Altfel, iese artificial. Și e nevoie de perfecțiune. Aceasta și-a dorit autorul: crima perfectă, căci, gândește Sile, „**și o crimă perfectă, prin simplul fapt al perfecțiunii, dar cine ajunge la ea?, este profund morală (...)** **Că doar asta ne trebuie! Perfecțiunea! (...)** *Păi ce supunere mai deplină față de bine decât credința nebunească în perfecțiune?!*” (s.m.).

ALTFEL: O ALEGORIE PROFUNDĂ. Urmând firul narativ și scurtându-l precum Parcele tăiat-au firul vieții sacrificatei soții a lui Vasile Neacșu, într-un târziu de zile valurile mării îi aduc la mal trupul neînsuflețit, ofrandă Destinului și Creației. Apoi, totul se petrece în mintea personajului ca într-un vis de tip coșmaresc, ca în transă: priveghi, înmormântare — ce se combină/ confundă cu spiritul carnavalesc al unei Constanțe în plin delir dionisiac —, convocări și declarații la Miliție, la Procuratură, Realitatea ce împrăștie împrejuru-i noi sugestii de interpretare.

„Povestea”, așa cum am sugerat sau exprimat direct și până acum, este deci cu totul alta. Proza lui Ion Coja, care vrea să inducă impresia că ar fi fost gândită ca romanul unei crime perfecte, este realmente o scriere alegorică profundă despre Creator și Creație, despre sacrificiile și satisfacțiile ei, despre Realitate și Romanesc, despre Destin, viață reală și viață introspectiv-spirituală. Pentru că proza lui Ion Coja e un **roman-mesaj, în cheie simbolică**. Numai decriptarea lui ar putea să ne dezvăluie adevăratele-i esențe. Dar și decriptarea însăși înlătură cu viclenie orice temeieri solide de interpretare: o proză în care, așa

cum afirma un text celebru, o ușă, odată închisă, deschide alte și alte uși, sugestii, viziuni interpretative. Și este uimitor cum, într-o vreme când literatura noastră era obligatoriu arondată de partidul unic și glorios, a putut să apară un roman de mici deschideri narative, dar de mari, foarte largi și mișcătoare fațete simbolice. Deschizând mereu alte uși — posibilități de interpretare —, metaforele, simbolurile, nu sunt „definitive”, ci totul trece într-o alegorie imensă despre durerea sacrificială a Actului Creației, ca și despre lupta Creatorului cu eternitatea... „Carnavalul are totdeauna foarte multe măști” — sunt cuvintele autorului.

Ion Coja scrie un roman al cărui personaj este Vasile Neacșu, care, la rândul-i, scrie/ încheie un roman aflat deocamdată în stadiu de manuscris. Transferându-i lui Vasile Neacșu chinurile, avatarurile, chiar și eventualele satisfacții ale Creației, Ion Coja se detașează aparent, și doar pentru puțin timp, de misia auctorială pe care și-o asumă — chinurile și deliciile și zbaterile cerute de un act creator —, și în același timp își augmentează astfel tema, mai bine zis **spiritul, esența Cărții**, care este **nașterea operei**. Chinurile nașterii Ei. Ceea ce face ca, dintr-un roman de factură polițistă, specializat aproape obligatoriu în crearea de magmă narativă încifrată, de tip enigmatic, „carnavalul” lui Ion Coja să devină un roman de excelente pagini analitice, de sondare a subconștientului unui scriitor obsedat, încarcerat **de și în** creația sa.

UN PROCES DE CREAȚIE. Evenimente, în general minore, trăiesc cu adevărat și cu intensitate, cu puternice reverberații, îndeosebi în conștiința lui Sile. Să rememorăm. Nevasta lui Sile trebuie să moară. Pentru că, în romanul său, Brunhilde, regina-fecioară, walkirie călărind lupi quasi-totemici, blondețe nordică și frumusețe stranie de Walhalla, va trebui să moară și ea. Nevasta lui Neacșu — Elvira — este, inițial, echivalența existenței diurne, plictisitoare, un banal ce se cere pedepsit. E Realitatea. În schimb, Brunhilde, frumoasa și războinica fecioară din țara de foc și de gheață a Islandei, este echivalența perfectă a